

Maarten Doorman

Rousseau en ik

Over de erfzonde van de authenticiteit

2012 Uitgeverij Bert Bakker Amsterdam

Eerste druk februari 2012

Tweede druk maart 2012

Derde druk maart 2012

Vierde druk april 2012

© 2012 Maarten Doorman

Omslagontwerp Tessa van der Waals

Omslagillustratie Allan Ramsay, *Jean-Jacques Rousseau*,
Scottish National Gallery

Foto auteur Bob Bronshoff

www.uitgeverijbertbakker.nl

ISBN 978 90 351 3763 9

Uitgeverij Bert Bakker is onderdeel van Uitgeverij Prometheus

*Vergeef me mijn paradoxen; wie nadenkt ontkomt
daar niet aan, en wat u ook moge zeggen,
liever ben ik vol paradoxen dan vol vooroordelen.*
(*Émile*, boek II 108)

I

Niet lang nadat de jonge Rousseau zich tijdelijk tot het katholicisme had bekeerd en als lakei aan de kost probeerde te komen, gaf hij zich over aan een wat ongebruikelijk verlangen. Hij begon zich soms in donkere lanen en verborgen hoekjes in het zicht van vrouwen te ontbloten. Op een dag vond hij een binnenplaats met een put, waar jonge meisjes water kwamen halen. Daarachter leidde een trap naar een stelsel van duistere kelders, waarin hij zich in geval van nood zou kunnen verstoppen. Die strategische plaats leek Rousseau ideaal om het potloodventen in praktijk te brengen. Sommige meisjes negeerden de aanblik, andere moesten lachen en weer andere waren geschokt. Algauw werd de exhibitionist opgejaagd en in een van de kelders in zijn kraag gegrepen. Uiteindelijk wist hij zich uit zijn penibele situatie te redden door te suggereren dat hij niet goed bij zijn hoofd was, en van hoge komaf bovendien.

Het zou voor de hand liggen dat we deze geschiedenis uit de stukken van een proces-verbaal hadden leren kennen, maar dat is niet zo. Het verhaal stamt van de dader zelf. Jean-Jacques Rousseau vertelt het in geuren en kleuren in het derde boek van zijn *Bekentenissen*, dat pas vier

jaar na zijn dood verscheen, in 1782, maar wel degelijk voor publicatie was bedoeld. Zoals hij ook laat weten hoe hij als jongen in de kookketel plaste van Mme Clot, en als leerjongen bij een graveur appels, asperges en gereedschap stal. En hoe hij later, toen hij de jaren des ondersheids had bereikt, witte wijn achteroverdrukte bij de familie waar hij als huisleraar woonde. Het waren dus niet louter jeugdzonden, en het wordt verderop in zijn boek soms nog erger.

Nu kun je deze onthullingen schouderophalend afdoen als de uitingen van een wonderlijk karakter, dat in een mengeling van masochisme, buitensporig schuldgevoel en exhibitionisme zijn hart uitstort. Dat schouderophalen lijkt heel verstandig, want een filosoof hoor je op zijn werk te beoordelen, niet op zijn leven. Al provoceerde Friedrich Nietzsche het publiek door zijn held Arthur Schopenhauer juist te bewonderen om zijn leven en zijn filosofie verouderd te noemen. Nietzsche dichtte:

*Zijn leer heeft afgedaan,
Wat hij leefde blijft staan:
Zie hem eens aan!
Hij was niemands onderdaan.*

Verder stelde ook menig klassiek wijsgeer juist met zijn manier van leven zaken aan de orde die zijn filosofie de nodige kracht zouden bijzetten. Neem de voorbeeldig levende stoïcijnen, of de cynicus Diogenes (ook een exhibitionist, trouwens, die in het openbaar masturbeerde) en natuurlijk vooral Socrates, wiens heldhaftige dronk uit de gifbeker de wijsbegeerte eeuwenlang groot aanzien gaf.

Maar de meeste filosofen en hun lezers proberen zich met recht tot het denken te beperken en het leven buiten beschouwing te laten. Beroemd is Heideggers minachting voor elke biografische belangstelling. Hij begon zijn colleges over de metafysica van Aristoteles ooit met de legendarische zin: 'Aristoteles werd geboren, werkte en stierf.' Waarna hij nooit meer een woord aan diens leven of persoonlijkheid besteedde. Wat heeft het immers voor zin in de meestal behoorlijk saaie levens van filosofen te wroeten, waar het uiteindelijk alleen maar om hun ideeën en redeneringen gaat? Laten we hen serieus nemen door te luisteren naar wat ze te vertellen hebben en niet gissen naar bedoelingen, of hun werk reduceren tot belevenissen, affaires en twisten, zelfs al zouden die met de totstandkoming van dat werk te maken hebben.

Bij Rousseau ligt dat iets ingewikkelder. Niet omdat het overigens allerminst saaie leven op vele plaatsen van zijn werk door de zinnen heen schemert, en misschien ook niet zozeer omdat in zijn geval dat leven wel degelijk iets van zijn werk kan verduidelijken. Eerder omdat het tonen van wie je werkelijk bent tot het hart van Rousseaus filosofie behoort, filosofie die een radicale eerlijkheid en echtheid nastreeft. Dat verlangen naar oprechtheid zal tot de nodige paradoxen leiden. Het exhibitionisme van de jonge Rousseau, het ontbloten van het meest kwetsbare en tegelijk meest aanstootgevende, is een treffend beeld voor zijn denken. Juist omdat het zo verontrustend balanceert tussen masochisme en agressie, tussen schuldbesef en narcistische arrogantie, tussen oprechtheid en schaamteloosheid, tussen een naïef verlangen naar natuurlijkheid en ridicuul, berekenend gedrag.

Neem de meesterlijke opening van de *Bekentenissen*. Rousseau heeft wel meer sterke openingszinnen – *Émile* begint met de klassieker: ‘Alles is goed zoals het uit handen van de Schepper komt, alles raakt verdorven in handen van de mens.’ Maar de eerste zinnen van de *Bekentenissen* zijn echt onvergetelijk:

Ik ga iets ondernemen wat nooit eerder is gedaan en dat, als het eenmaal is uitgevoerd, niet zal worden nagevolgd. Ik wil aan mijn medemensen een mens laten zien zoals hij werkelijk is en die mens, dat ben ik zelf.

Een weinig gebruikelijk boek is het zeker, en uit deze woorden spreekt een bravoure en een ongegeneerd met de deur in huis vallen dat in de achttiende eeuw bepaald geen schering en inslag was. Het is exhibitionisme zonder enige ironie of retorische reserve: hier staat Rousseau en we zullen het weten. Hij kan niet anders.

Al worden de woorden in de derde alinea zo groot dat je een ogenblik nog enige ironie of retoriek vermoedt:

Laat de bazuin van het Laatste Oordeel maar schallen, het geeft niet wanneer. Ik zal met dit boek in de hand voor de opperste rechter verschijnen. Ik zal dan luid en duidelijk zeggen: ‘Zie, dit heb ik gedaan, dit heb ik gedacht, dit ben ik geweest.’

Maar wie het boek uit heeft en zich iets meer in Rousseau verdiept, weet wel beter. Hij was ondanks zijn nederigheid een haan, die meent dat de zon opkomt om hem te horen kraaien, zoals George Eliot een keer zo mooi over

iemand anders schreef. Van relativering was zelden sprake. Hij besloot bijvoorbeeld het manuscript van de opvolger van dit boek, *Dialogen van Rousseau, rechter van Jean-Jacques*, maar aan God zelf toe te vertrouwen, omdat op aarde toch geen hond naar hem wilde luisteren. Op 24 februari 1776 probeerde hij het in Parijs op het hoogaltaar van de Notre-Dame te leggen. Zoals wel meer gebeurt bij grote gebaren, liep deze theatrale actie spaak op een knullig detail uit de werkelijkheid. Het koorhek zat op slot.

Ze botsten vaker, Rousseau en het echte leven. Tegelijk zouden zijn ideeën over dat echte leven de ervaring van vele generaties na hem diepgaand beïnvloeden, tot op de dag van vandaag. Misschien zitten er zelfs wel meer paradoxen van Rousseau in ons echte leven dan we weten en kunnen verdragen.

II

Waarom zijn de *Bekentenissen* belangrijk? Omdat ze op de meest concrete manier een ideaal belichamen dat in veel ander werk van Rousseau al schittert en de voedingsbodem zal zijn voor de romantiek en alles wat daarna komt. Het is het ideaal van authenticiteit, van het natuurlijke, het echte. Het moment waarop hem dit idee te binnen schiet, is vaker beschreven. Rousseau ging in oktober 1749 te voet naar de gevangenis in het kasteel van Vincennes, toen nog even buiten Parijs gelegen (en nu het oostelijke eindpunt van metrolijn 1), om zijn vriend Diderot te bezoeken. Die zat daar vast vanwege enkele toespelingen op voorname personen in zijn *Lettre sur les aveugles*. Onderweg bladerde Rousseau in de *Mercure de France* en zijn oog viel op een prijsvraag van de Academie van Wetenschappen in Dijon, een uitnodiging om te schrijven over de vraag 'of de opbloei van kunsten en wetenschappen ertoe bijgedragen heeft de zeden te verheffen'.

Dat was een vraag die in verlichte kringen misschien anders geformuleerd had moeten worden, namelijk niet óf die opbloei van kunsten en wetenschappen aan een betere moraal bijdroeg, maar hoe – op welke manier.